

УДК (477)35.087.43“2015/2017”

Н.Ю. БАЛАНЮК,

канд. юрид. наук, Національний педагогічний університет імені О. Довженка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1596-4449>

І.О. ФЕДОРОВ,

Національний педагогічний університет імені О. Довженка

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД РЕФОРМ 2015–2017 РОКІВ

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, накопичувальна система, пенсійне забезпечення, довгострокове накопичення, механізм адміністративно-правового регулювання, захист пенсійних активів

Акцент у реформуванні пенсійного забезпечення громадян ось вже протягом останніх шести років з моменту набуття чинності Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» зміщується на нинішню модель солідарної пенсійної системи України (далі – ПС), але майже ніяким чином не зачіпає на практиці оновлення у функціонуванні другого та тим більше третього ПС України.

Причиною даного явища здебільшого виступають фундаментальні протиріччя, що існують в самій основі української ПС та деформують її зсередини.

Питанням функціонування недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ) під час здійснення реформаційних процесів, а також вивченням концептуальних засад та практичних механізмів втілення нововведень у своїх працях займалися наступні науковці: С. Едвардс, Н. Болотіна, А. Бахмач, В. Грушко, І.Ю. Кондрат, Н. Ковальова, А. Колот, Д. Корсетті, М. Лазебна, Д. Леонов, О. Мелешко, Ф. Мишкін, А. Нечай, А. Новіков, М.П. Шаваріна, А. Федоренко, І. Ярошенко та інші. Тому ме-

тою роботи є аналіз проблем модернізації та функціонування третього рівня ПС на прикладі його центральних органів – НПФ з подальшим визначенням напрямів їх перспективного розвитку та посиленням ролі у пенсійному забезпеченні громадян.

Об'єктом дослідження даної статті є історичні, статистичні, аналітичні показники діяльності НПФ в Україні в період 2015–2017 років.

Після набрання 01.12.2004 року чинності Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (далі – Закон) недержавні пенсійні фонди отримали «повноцінне» юридичне право діяти виключно на законодавчих підставах й мати юридичні права та обов'язки перед своїми вкладниками [1].

До прийняття Закону правове поле з недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ) формувалося із джерел пенсійного права, які складаються з нормативно-правових і підзаконних актів України. Станом на 2017 рік діяльність з НПЗ врегульовується понад тридцятьма законами.

Для розкриття проблем модернізації та функціонування НПФ протягом 2015–2017 років почнемо з деяких статистичних даних.

На основі аналізу основних показників діяльності НПФ за цей час варто зазначити тенденцію зменшення кількості НПФ в Україні: згідно з даними нового Звіту Нацкомфінпослуг, станом на 31.03.2017 р. в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 64 НПФ та 22 адміністратори НПФ (станом на 31.03.2016 р. у Державному реєстрі налічувалось 69 НПФ та 23 адміністратори). У 2015 році у Державному реєстрі налічувалось 72 НПФ та 23 адміністратори [2].

Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 48 (або 72,7 % від загальної кількості зареєстрованих). Дійсно, даний факт підтверджений таким явищем, як надзвичайна концентрація та централізація, що тягне за собою ускладнення доступу до них населення переважної більшості регіонів.

Порядок розташування НПФ на території України є неоднозначним: із 30 %, що зали-

шилося, майже у однаковому пропорційному відношенні НПФ розташовані у Дніпропетровській, Херсонській та Одеській областях, далі йдуть Івано-Франківська, Львівська та Донецька [2].

Пенсійні виплати з НПФ (одноразові та на визначений строк), станом на 31.03.2017 р. склали 655,4 млн грн, що виявилось на 16,4 % більше в порівнянні зі станом на 31.03.2016 р. [2].

Як бачимо, НПФ в період реформ 2015–2017 років розвиваються досить повільно, що пов'язано як із нестабільними суспільно-політичними, економічними, правовими тенденціями, так і низькою платоспроможністю населення, повільною швидкістю державного стимулювання, а головне – низьким ступенем суспільної довіри до фінансових інститутів.

Для порівняння, пенсійні реформи в європейських країнах розпочалися з другої половини 1990-х років: вони передбачали перехід від однорівневих солідарних систем до трирівневих, а пізніше – до чотирирівневих і п'ятирівневих моделей пенсійного забезпечення. Польща найбільш позитивно виступила за показниками зростання внутрішніх інвестицій (100 млрд.) та середньої пенсії (820 дол.), хоча польська пенсійна реформа почалася одночасно з українською у 1998 році [3].

Крім того пенсійні активи світової накопичувальної ПС (другого і третього рівнів) за останні десять-п'ятнадцять років збільшили обертів майже вдвічі і вже на початку 2017 року становили 36,5 трлн дол.

Для України стабільність і розвиток третього рівня ПС, а отже НПФ досі ж являється проблемним питанням. Чому так відбувається? Здавалось, прийнято низку нормативних актів, засновано додаткові органи нагляду за діяльністю НПФ, надані пільги працедавцям при участі у НПЗ, встановлені обов'язкові ліцензійні умови функціонування НПФ, НПФ убезпеченні від банкрутства, а українські громадяни продовжують скептично ставитись до подібних установ й зберігати гроші вдома.

Основна причина недовіри населення – це відсутність гарантії щодо здійснення фунда-

ми пенсійних виплат. Тіньові схеми, якими можуть користуватися НПФ, застосовуються для досягнення двох основних цілей – утворення тіньових активів і подальшої легалізації цих активів. Отже, на сьогодні простежується досить слабкий і неефективний контроль за використанням пенсійних активів, порядку вчинюваної щодо них інвестиційної та іншої діяльності з боку державних органів.

Таким чином, система заходів з удосконалення адміністративно-правового забезпечення відносин у сфері НПЗ повинна бути комплексною і паралельно включати в себе не тільки правові заходи, але й заходи економічного, інформаційного, організаційного спрямування.

Ми погоджуємось, що для розвитку НПФ необхідне залучення коштів широких верств населення. Тому перспективним напрямом є активна зацікавленість громадян у індивідуальній участі в НПФ та забезпечення надійності отримання учасниками пенсійних фондів додаткових виплат. Для цього необхідно регулярно інформувати громадян про переваги НПФ в порівнянні з іншими інструментами довгострокового накопичення [4, с.1008–1009].

Відсутність запровадження та функціонування другого рівня ПС значно впливає на стабільність третього рівня. Накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (другий рівень) має стати додатковим інструментарієм у становленні третього рівня – НПЗ в особі НПФ.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Накопичувальний пенсійний фонд – це цільовий позабюджетний фонд, який акумулює страхові внески застрахованих осіб, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб [5].

Надалі у ст.2 Закону зазначається, що накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування базується на засадах накопичення коштів застрахованих

осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних НПФ – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом [5].

Так, відповідно до Закону, кошти накопичувальної системи ПС використовуватимуться для:

- оплати послуг компаній з управління активами Накопичувального фонду або відповідного недержавного пенсійного фонду – суб'єкта другого рівня системи пенсійного забезпечення;

- оплати послуг зберігача Накопичувального фонду або відповідного недержавного пенсійного фонду – суб'єкта другого рівня системи пенсійного забезпечення.

Тобто, законодавством передбачені всі аспекти взаємодії другого і третього рівнів ПС, але складається враження, що тільки на папері.

Однак на сьогодні урядом, на жаль, не зроблено низку заходів із забезпечення страхування коштів в накопичувальній системі від ризиків девальвації національної валюти і зростання інфляції, а також від невдалих інвестиційних процесів. А надалі ми вбачаємо наступне: законодавством передбачене управління активами в Накопичувальній системі приватними компаніями з управління активами (КУА), так і НПФ. Це є проблемою, так як можуть використовуватися додаткові шахрайські схеми в даній галузі. Також законом на сьогодні не передбачено нічого схожого на аналог Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що існує в банківській системі, хоча даний орган міг би стати додатковим гарантом в системі другого та третього рівнів пенсійного забезпечення.

Найбільші активи накопичувальної ПС мають США – 22,5 трлн дол., Великобританія – 2,9 трлн дол., Австралія – 1,6 трлн дол., Канада – 1,6 трлн дол., Нідерланди – 1,3 трлн дол., Швейцарія – 0,6 трлн дол., Фінляндія – 199 млрд дол. ПС України акумулювала лише 85 млн дол. на 40 млн громадян [3].

Відповідно до урядового проекту закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо підвищення пенсій» найближчим часом планується запровадження професійної пенсійної системи. Депутатський проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування» дієво доповнює урядовий: ним передбачене одночасне запровадження другого рівня ПС нарівні з професійною пенсійною системою через індивідуальні пенсійні рахунки в професійних та відкритих НПФ з 01.01.2018 року, а також розвиток третього рівня ПС.

Доопрацювання, обговорення та розгляд вищевказаних законопроектів як таких, що поєднуються один з одним, а також подальше об'єднання та схвалення їх в одному законодавчому пакеті – один з пріоритетних напрямів законодавчої та виконавчої ланок влади в системі реформаційних змін в даній галузі на найближчі два-три роки. Даний крок дозволить «реанімувати» пенсійну реформу і поступово подолати проблематичні питання пенсійної системи завдяки плавному переходу до практичної моделі пенсійного забезпечення, що позитивно зарекомендувала себе у європейських та інших країнах світу.

Отже, основною проблемою на даному етапі пенсійних реформ є гальмування введення в експлуатацію другого рівня ПС, що, у свою чергу стримує функціонування належним чином НПФ. Для вирішення даної проблеми пропонується:

- провести низку ефективних заходів для належного запровадження в дію другого рівня ПС – накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що стане своєрідним «локомотивом» для подальшого оптимального функціонування НПФ в системі НПЗ;

- запровадити професійну пенсійну систему (далі – ППС) для осіб, які працюють в особливих умовах чи роботодавцем яких є держава. Для цього визначитися, в якому – другому чи третьому рівні вона буде більш

дієва. Залучити НПФ в якості суб'єктів ППС;

– стимулювати подальший розвиток третього рівня ПС – НПЗ;

– завершити реорганізацію першого рівня – солідарної ПС.

Кожен із цих пунктів носить рівнозначний характер. Однак запровадження другого рівня для подальшого функціонування третього – а з ним й НПФ, є беззаперечним, так як воно завершує формування першопочаткових інституційних компонентів трирівневої пенсійної системи.

Також для більш ефективного функціонування НПФ уряду потрібно вдатися до запланованих заходів реформування системи адміністративно-правового нагляду за діяльністю НПФ. До сукупності заходів з удосконалення системи адміністративно-правового нагляду за діяльністю НПФ слід віднести:

– забезпечення проведення заходів реформування адміністративно-правового регулювання функціонування НПЗ, а саме: встановлення чіткої ієрархії та розподілу функцій серед контролюючих, наглядових, фіскальних і правоохоронних органів;

– реформування правового забезпечення функціонування НПФ, а саме: законодавче підтвердження правового статусу установи та уніфікація законодавства, що регулює діяльність з НПЗ. Результатом цих заходів стане доступність і відкритість регулювання діяльності в сфері НПЗ, встановлення чіткого розмежування повноважень серед державних регуляторів пенсійних відносин;

– посилення інвестиційної політики, що безпосередньо впливає на стан захисту коштів. На корпоративному та професійному рівнях удосконалити та створити законодавчо-правове та організаційне підґрунтя елементів реалізації інвестиційної політики. Можливе утворення професійного об'єднання КУА й НПФ в організацію саморегулювання, основною функцією якої буде робота над розробкою інвестиційної політики НПФ та плану розміщення інвестицій у відповідності із встановленими основними класами активів

(місцеві облигації, державні облигації, акції, і т.д.);

– підвищення рівня інформаційно-правової роботи в сфері додаткового НПЗ, що на законодавчому рівні розширить права потенційних учасників недержавного пенсійного забезпечення в сфері підвищення рівня обізнаності про механізм функціонування НПФ, а також доступу до власної інформації, що зберігається в системі.

Очікувані результати.

Пенсійна реформа врешті-решт вийде на стадію завершення. Варто зазначити єдине: часу залишається зовсім небагато, і, в разі комплексного проведення запланованих заходів в даній галузі, можна безпомилково виходити на рівень одночасного вирішення економічних та фінансових проблем держави.

Позитивним є те, що деякі новації в реформах запозичені з систем інших країн світу та Євросоюзу. Слід відмітити, що побудова нової пенсійної системи охоплюватиме прості і справедливі засади призначення пенсії.

Ухвалення законопроекту народних депутатів і запровадження накопичувальної системи з 01.01.2018 року, як стверджують автори, забезпечить у найближчі десять років надходження понад 420 млрд грн лише пенсійних внесків. Ці кошти, реальна сума яких може бути щонайменше на третину більшою завдяки інвестиційному доходу (разом близько 560 млрд грн), можна буде раціонально використати як на розвиток економіки, посилення національної безпеки, так і на зменшення зовнішньої боргової залежності країни [6].

Запровадження сучасної ПС із дієвим функціонуванням третього рівня ПС буде конкретним кроком з імплементації угоди про асоціацію з ЄС, поліпшить індекс бізнес-клімату та інші рейтинги України. Держава отримає додаткове визнання з боку міжнародної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV //

Відомості Верховної Ради України. 2003. № 47–48. Ст. 372.

2. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.06.2016. URL: http://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/NPF_II_kv%202016.pdf.

3. Високий замок. URL: <http://wz.lviv.ua/ukraine/190211-sohodni-v-ukraini-zaprovadzhuietsia-nakoruchivalna-pensiina-systema>.

4. Штепенко К. П., Деркаченко А. В. Аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів

в Україні // Молодий вчений. 2016. № 1. С. 1006–1010.

5. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 №1058–IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 49–51. Ст. 376.

6. Про заходи щодо забезпечення реформування пенсійної системи України : Закон України від 08.07.2011 № 3668–VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 12–13. Ст. 82.

Баланюк Н. Ю., Федоров І. О. Проблеми функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні в період реформ 2015–2017 років // Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 4. С. 8–12. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_3.pdf

Розглянуто та проаналізовано історичні, статистичні, аналітичні дані стосовно діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. Досліджуються перспективи становлення та розвитку другого рівня пенсійної системи в якості майбутнього фундаменту для продуктивного функціонування НПФ. Наводяться можливі шляхи реформування законодавства з метою подолання проблем на завершальному етапі пенсійної реформи.

Баланюк Н.Ю., Федоров І.А. Проблеми функціонування негосударственных пенсионных фондов в Украине в период реформ 2015–2017 годов

Рассмотрены и проанализированы исторические, статистические, аналитические данные о деятельности негосударственных пенсионных фондов в Украине. Исследуются перспективы становления и развития второго уровня пенсионной системы в качестве будущего фундамента для продуктивного функционирования НПФ. Приводятся возможные пути реформирования законодательства с целью преодоления проблем на завершающем этапе пенсионной реформы.

Balanyuk N.Yu., Fedorov I.A. Problems of Functioning of Private Pension Funds in Ukraine in the Reform Period 2015–2017

Reviewed and analyzed the historical, statistical, analytical data on the activities of non-state pension funds in Ukraine. We investigate the prospects of formation and development of the second tier of the pension system as a future Foundation for the productive functioning of the Fund. The possible ways of reforming legislation with the aim of overcoming problems in the final stage of the pension reform.